

Úspěšná práce s heterogenní třídou 1: Jak dodržovat rutinu a rituály navozující žákům pocit „my“?

25.08.2022

Veronika Ješátková, Klára Majčíková, Renata Votavová

Učitel/učitelka

Tento článek navazuje na úvodní text seriálu Deset zásad pro práci s heterogenní třídou a přináší první rozpracovanou zásadu. Je určen především učitelům základních škol na prvním i druhém stupni, inspiraci však v textu mohou najít také asistenti pedagoga či učitelé mateřských škol. Dočtete se, proč a jak ve výuce v heterogenní třídě zavádět a dodržovat rutinu a rituály a jak pomocí nich podpořit žákovský pocit sounáležitosti s třídní skupinou.

Ilustrační foto / FOTO: Freepik

Proč dodržovat rutinu a rituály?

Ve školním prostředí jde učitelům často primárně o to, aby si žáci osvojili akademické znalosti. Žáci ale školu často posuzují podle toho, jak se v ní cítí, zda mají ve škole kamarády a vnímají sounáležitost s určitou skupinou. Oba tyto pohledy na školu jako takovou jsou propojeny a existuje mezi nimi vztah. Učení postupuje plynuleji, pokud se žák učí v prostředí, kde panuje psychická pohoda a kde se cítí dobře mezi ostatními.

Každá třída je diferencovaná, zájmy žáků i jejich charakteristiky se liší. A právě proto je jednou z důležitých rolí učitele starost o porozumění mezi žáky, jejich vzájemný respekt a v důsledku také podpora celistvosti skupiny. Čím více odlišností se v heterogenní třídě vyskytuje, tím lze tuto agendu učitele považovat za důležitější. **Používání rutiny a rituálů ve třídě je jedním ze způsobů, jak organizačně přispět k hladkému chodu výuky a posilovat tak celkový pocit bezpečí a pohody ve třídě.** [\[1\]](#)

Rutinu můžeme chápat jako opakující se, navyklé chování v určitých situacích. Jedná se o učitelské nastavené postupy, které žáci pravidelně dodržují. V některých případech si žáci mohou zvolit nejvýhodnější postup z nabízeného výběru. Rutina se může týkat například vstupu do a odchodu ze třídy, způsobu vybírání domácích

úkolů, času a prostoru na uklízení, pravidel využívání toalet nebo obědových návyků. Některá z rutin se zavádí na začátku školního roku a pravidelně se procvičuje se třídou, další se může přidat v průběhu školního roku podle potřeb žáků. **Z některých rutinních aktivit se mohou stát rituály tím, že na ně bude kladen větší důraz,** čímž získají hlubší smysl. Rituály tak lze chápat jako činnosti, které pomáhají budovat kulturu třídy, pospolitou komunitu, identitu žáků a pocit sounáležitosti (zahrnují například třídní písně, interní vtipy, oslavy). [2]

Jak během výuky úspěšně dodržovat rutinu a rituály?

Vytvořením a udržováním rutiny a rituálů se svými žáky učitel **zvyšuje šanci na vznik fungující, soudržné a prosperující skupiny s jasně nastavenou a předvídatelnou strukturou činností pro všechny žáky.** Níže uvádíme několik typů rutiny i rituálů, které může učitel ve své třídě použít. Řadíme je chronologicky podle toho, v jakém pořadí se s nimi v rámci dne (či vyučovací hodiny) žák setkává.

Typy rutiny a rituálů

Pozdrav, společný úvod a závěr hodiny

Rutinou, předvídatelnou událostí vyvolávající v žácích pocit jistoty a bezpečí („vím, na čem jsem“) může být již samotný způsob, jakým se učitel s žáky pozdraví. Ačkoli v heterogenní třídě žáci nejspíš většinu času pracují na různém zadání a v různém tempu, pro pospolitost a podporu celé skupiny se vyplácí začlenit do výuky společný úvod a závěr. Jako společný úvod může sloužit například pohybová aktivita, píseň či rozvíčka vztahující se k předmětu. Závěr hodiny je potom užitečné ukončit například společnou relaxací či reflexí (viz níže).

Praktický tip:

S mladšími žáky můžeme začátek první hodiny věnovat orientaci v čase. Stačí nástěnka, u které si učitel se třídou každý den společně řeknou, jaký je den v týdnu, kolikátého je, jaký měsíc, jaké roční období, případně který žák má ten den svátek či narozeniny.

Na prvním i na druhém stupni lze jako úvodní aktivitu do různých předmětů zvolit hru typu Bingo. Uvedme příklad z matematiky pro žáky trénující malou násobilku. Žáci dostanou nebo si v rychlosti narýsují čtverec, který bude mít 16 políček. Učitel hlásí 16 čísel, žáci si je náhodně zapisují do svých tabulek. Ve druhé fázi učitel hlásí příklady z malé násobilky (třeba 8 x 5) a žáci si škrtají správný výsledek ve své tabulce, nebo ho zakrývají papírovými lístečky či žetony. Žák, který spojí vodorovně,

svisle či diagonálně čtyři čísla, hlásí Bingo. Následně může pokračovat ve spojování od začátku (například jinou barvou či odstraněním všech žetonů) a nasbírat ve výsledku více než jen jedno Bingo. Tento způsob bývá vhodnější než vypadávání žáků po prvním hlášení hesla Bingo – vypadlí žáci se mohou nudit a narušovat pokračující aktivitu.

Přerušeni práce učitelem, žádost žáka o pomoc

Neméně důležitým rituálem je smluvený signál mezi učitelem a žáky pro přerušeni výkladu v případě, kdy žák potřebuje od učitele pomoc při samostatné práci. Může se zdát, že se jedná o samozřejmost a banalitu, avšak i tyto rituály je potřeba s žáky pěstovat a přikládat jim důležitost, aby učitel předešel chaosu a překřikování ve třídě. Na vážnosti může smluvenému signálu (ať už to je zvednutá ruka, či jiný signál) dodat oceňování užití smluveného signálu v začátcích tréninku, a naopak upozornění na to, že se nejedná o domluvený postup v případě, kdy žák vykřikuje anebo upoutává pozornost učitele jiným než smluveným signálem.

Praktický tip:

Pro první i druhý stupeň může jako signál o pomoc sloužit například semafor (žák nemusí čekat někdy i minuty se zvednutou rukou). Semafor si můžeme představit jako kartičky dvou barev (lze spojit v jednu oboustrannou), které dostane každý žák. Při samostatné práci učitel vyzve žáky k využití semaforů: má-li žák položenou zelenou kartu, pracuje bez potíží sám. Má-li položenou červenou kartu, potřebuje pomoc od učitele.

Aktivity po dokončení činnosti

Při práci v heterogenní třídě bude učitel neustále zohledňovat skutečnost, že jeho žáci mají různé pracovní tempo a dokončují zadané úkoly v různém časovém rozmezí. Věnovat pozornost každému žákovi, který zrovna dokončí práci, a nabízet mu další činnost, je práce náročná, vyčerpávající a dlouhodobě neudržitelná. Proto doporučujeme i tyto situace ošetřit rituálem. Žáci například mohou být naučení, že dodělanou práci automaticky odevzdávají na vymezené místo (např. box/krabice/šanon na knihovně). Poté, opět samostatně, pokračují ve smluvených a povolených aktivitách. Tyto smluvené aktivity mohou být buď dodělávání vlastní práce, pracovní listy s větší výzvou, pomoc ostatním, práce s didaktickými pomůckami, které jsou ve třídě žákům k dispozici. Žáci mohou mít klidnou přestávku a v tichosti odpočívat. Pro posílení důvěry a pozitivního vztahu mezi učitelem a žáky mohou být tyto aktivity předmětem diskuse a učitel může žáky vybídnout k předložení aktivit, které by uvítali v případě dřívějšího dokončení úkolu.

Praktický tip:

Josef a Marie v hodině matematiky dokončili početní cvičení deset minut před vypršením časového limitu. Své úkoly vkládají do „odevzdávrny“. Josef si bere pracovní list s dalšími početními příklady, zatímco Marie si bere zadání z minulé hodiny a věnuje čas opravám svých chyb. Oba žáci jsou při využití ustáleného rituálu zcela samostatní a udržují se zaměstnaní, učitel se tak může dál věnovat žákům, kteří potřebují jeho pomoc.

Práce s portfolii

V heterogenní třídě díky diferenciaci v zadávání úkolů žáci kromě učebnic a sešitů pracují také s pracovními listy či plní zadání na volný papír. I pro tyto situace nabízíme rituál, konkrétně vedení žákovských portfolií. Takovým portfoliem může být šanon, do kterého si žáci zakládají zkontrolované a opravené úlohy. Aby se z obyčejného zakládání papírů stal rituál, je potřeba u žáků vzbudit přesvědčení, že jejich portfolio je důležitým až „posvátným“ předmětem, který ukrývá důkazy jejich práce. Toho učitel docílí tím, že s portfolii bude dále pracovat. V pravidelných časových úsecích bude žáky hromadně vyzývat k hodnocení některých nově vložených výsledků práce podle určitých kritérií (více informací najdete v praktickém tipu níže).

Již žáky na prvním stupni tak učitel vede k pečlivosti a k tomu, že si váží vlastní práce i práce ostatních. Portfolio může sloužit také pro poskytnutí konstruktivní zpětné vazby ze strany učitele a jako sebezprezentace žáků nejen pro rodiče.

Žákovská portfolia je možné využít i pro hodnocení v pololetí a na konci školního roku. Více informací najdete v textech:

[Triády, sebehodnocení a vrstevnické hodnocení v praxi | Zpojmevsechny.cz](https://zpojmevsechny.cz/triady-sebehodnoceni-a-vrstevnicke-hodnoceni-v-praxi)
(zpojmevsechny.cz)

[Portfolio žáka v praxi – zkušenosti ze Školamyšle | Zpojmevsechny.cz](https://zpojmevsechny.cz/portfolio-zaka-v-praxi-zkusenosti-ze-skolamyse)
(zpojmevsechny.cz)

Praktický tip:

Učitel vyzve žáky k tomu, aby si vyzvedli svá portfolia z místa, kde jsou uchovávána, a zadá jim úkol typu: „Vezměte si svá portfolia, vyberte jeden výsledek vaší práce z tohoto týdne, který vám dal nejvíce zabrat / na kterém jste se nejvíce naučili / který

vás nejvíce bavil / který vás nejméně bavil“. Žáci mají chvíli na rozmyšlenou, pak postupně ukazují svou práci a přidávají svůj komentář a zdůvodnění.

Reflexe a zpětná vazba učitele

Pomocí reflexe výuky se žáci učí uvědomovat si:

- **Co je bavilo.**
- **Co se jim dařilo a proč.**
- **V čem se mohou příště pokusit zlepšit.**
- **Jak se jim pracovalo samostatně.**
- **Jak se jim pracovalo ve skupině:** Významným způsobem práce v heterogenní třídě je práce skupinová. Žáci si jejím prostřednictvím rozvíjejí především soft skills typu *předávání informací a vzájemné spolupráce*, součástí reflexe by tudíž mělo být také zhodnocení, jak se jednotlivým žákům ve skupině pracovalo a proč. Žáci mohou odpovídat na otázky typu:

Jak se nám dařilo jako skupině a proč?

Co bych (příště) potřeboval/a?

Co můžu udělat pro to, aby skupina fungovala ještě lépe?

Jelikož reflexe má velký potenciál pro uvědomění si vlastního výkonu a pojmenování vlastních silných i slabých stránek, je důležité zařazovat ji co nejčastěji jako součást pravidelných rituálů (například určitý společný rituál na konci každého dne spojit s reflexí výuky). **Pokud je čas, pak i po jednotlivých aktivitách nebo alespoň v závěru hodiny a na konci dne.**

Samotný proces reflexe umožňuje žákům snadnější porozumění a pochopení, v čem se ve třídě cítí dobře a co jim naopak není příjemné; také to, co se v daný den naučili nebo čemu neporozuměli. Reflexní chvíle tak žákům slouží jako jakýsi nástroj pro sebehodnocení a učitel jako bezprostřední zpětná vazba k dané aktivitě či danému dni. Učitel tak může získat lepší představu o tom, v čem se třída kolektivně cítí dobře a oblasti, ve kterých se dobře necítí, může učitel upravit a více natrénovat. Součástí reflexe by měla být zpětná vazba učitele zahrnující ocenění žáků a motivování do další práce.

Praktický tip:

Reflexe může především při velkém počtu žáků proběhnout pomocí gest: „Jak jsi spokojený/á se svým

výkonem? Jak se ti dařilo spolupracovat?“

Vzpažená ruka = nejméně,

připažená ruka = vůbec.

Další varianta je použití palce (palec nahoru, rovně, dolů). Podle času dáváme, nebo nedáváme možnost komentářů.

Praktický tip:

Další možností je například vyzvat žáky k napsání krátkého textu na konci dne:

„Popište věc, kterou jste se dnes naučili, a jednu věc, se kterou jste bojovali nebo ze které jste zmateni.“ / „Co se vám dnes podařilo?“

Na tuto aktivitu stačí vyčlenit pět minut na konci hodiny.

Sdílení emocí

Abychom od žáků v pestré, různorodé třídě vůbec mohli očekávat práci v hodině, je důležité pomoci jim učit se zpracovat také jejich emoce. **Práce s emocemi je nedílnou součástí výuky a žákovského učení se.**

Stejně tak se cení, když své pocity popisuje učitel, ať už jde o pocity pozitivní, či negativní. Tím, že se učitel žákům svěří, jak daný den/okamžik prožívá, se před žáky stává „lidštějším“ a buduje s nimi vzájemnou důvěru.

Popsané činnosti je vhodné zařadit jako zavedené rituály na samém začátku hodiny, a to z několika důvodů. Každodenní procvičování činnosti ve stejnou dobu vytváří mezi žáky pocit stálosti, což může vést k posílení pocitu bezpečí. Mimo jiné i samotnému učiteli přináší tyto každodenní činnosti jistotu, jak zahájí každou hodinu. Sdílení může žákům i učiteli pomoci naladit se na sebe, vnímat ostatní, uvědomit si své pocity i náladu, respektovat pocity druhých, a tím navodit vhodnou atmosféru pro další práci.

Potíže s pojmenováním emocí či problémy s adekvátními reakcemi na stresové a frustrující situace jsou běžné již u nejmladších žáků a mnohdy se táhnou až do dospělosti. Již první třídu proto považujeme za ideální čas pro trénink pojmenování a sdílení emocí.

Praktický tip 1:

Učitel rozloží všechny karty „Moře emocí“ ([Lektorské a terapeutické pomůcky b-creative](#)) na podlahu. Pro menší děti lze vybrat základní emoce zobrazené na kartách, které děti dovedou pojmenovat, anebo je možné místo karet použít míčky s vyobrazenými emocemi. Každý žák si vybere jednu kartu/míček podle zadání (dotazu učitele), například:

Jakou máš dnes náladu?

Jak se nyní cítíš?

Jak jsi dnes motivovaný do práce?

Po seznámení se se zadáním každý žák ukáže a případně jednou větou okomentuje svou vybranou emoci. Účast v aktivitě je dobrovolná. Pokud se dítě odmítne aktivitu zúčastnit, učitel jej nechá v roli pozorovatele. Je na učiteli, aby s žákem později probral, jak vnímá aktivitu, zda se zapojí příště apod.

Praktický tip 2:

„Nakresli své pocity“ je aktivita, ve které učitel žáky požádá, aby nakreslili své aktuální pocity (vztek, smutek, radost atd.). Stačí pět minut na kreslení a deset minut na diskusi a sdílení. Variantou může být aktivita „Úvahy“: psaní (místo kreslení) vlastních pocitů nebo jednoduchá patnáctiminutová diskuse o pocitech žáků. Zde je také důležité poznamenat, že učitel dává třídě jasně najevo, že komentování a účast v diskusi je dobrovolná.

Oznamování přestávky a její trávení

Na většině škol je konec hodiny daný zvoněním. Přesto doporučujeme pracovat s promyšlenějším rituálem konce hodiny, než nechat žáky rozprchnout se při zaznění školního zvonku. U mladších žáků může být přínosné vyhlásit přestávku, až když jsou v naprostém tichu – podporujeme tak trénink ticha a klidu (učitel může v krátkém okamžiku ještě shrnout proběhlou hodinu). Neopomínejme ani rituály při trávení velké přestávky. U mladších žáků bude třeba korigovat jejich pohyb a hluk, u větších žáků nastavit pravidla pro užívání mobilních telefonů.

Praktický tip:

Trávení přestávky u prvostupňových žáků je možné rozdělit na dvě části. První část je „klidná“, kdy žáci sedí na svém místě a mají čas posvačit, dojít si na záchod;

ve druhé části přestávky se mohou věnovat „divočejším aktivitám“ a hře mimo své místo. Toto rozdělení času je ideální dětem vizualizovat přesýpacími hodinami.

U druhostupňových žáků může stejně dobře fungovat dělení přestávky na dvě části – první bez mobilního telefonu, druhá s možností využít mobilní telefon (s ohledem na celoškolská pravidla).

Uspořádání časoprostoru

V každodenním chodu školního dne se nabízí mnoho dalších možností, jak nastavit strukturu dne/týdne nebo zjednodušit pro žáky i učitele organizaci hodiny pomocí rutiny a rituálů.

Využitelné je například:

- zařazení činností podle toho, který máme den (např. pondělí mají žáci samostudium, úterý mají žáci bez domácích úkolů, ve středu se odehrávají projektové aktivity apod.),
- využití uspořádání prostoru ve třídě (konkrétní místo pro domácí úkoly, pro orientaci v čase, služby, přehled narozenin apod.),
- stálé místo pro konkrétní předměty, jako je knížka měsíce ve školní knihovně, ubrousky, příbory, nůžky a podobně.

Praktický tip:

Jak na prvním, tak na druhém stupni je možné žáky navyknout na třídní zadávání úkolů. Na nástěnce, která visí stále na stejném místě, budou vyvěšeny domácí úkoly (u starších žáků spolu s termínem odevzdání). Učitel může každý den ve stejný čas (velká přestávka, před koncem dne) připomenout žákům zkontrolovat nástěnku s domácími úkoly. Učitel tím přenechává zodpovědnost především na žácích a posiluje v nich autonomní jednání.

Na závěr

Rozhodne-li se učitel naplňovat první zásadu desatera, je nutné počítat s tím, že samotné zavádění rutiny a rituálů ve třídě není okamžitou záležitostí.

Učitel si nejprve promýšlí, kterou rutinu využije, s žáky ji nacvičuje a pozoruje, jak na zavedený systém reagují. Benefitem pro učitele ale časem bude, že některé aktivity se žákům zautomatizují a organizace práce ve třídě se usnadní.

Pokud se učiteli bude práce s rutinou/rituály dařit, ve třídě bude pozorovatelné příjemné, pozitivní, **na společnou práci zaměřené klima**.

Sebehodnoticí check-list pro učitele

V samostatném článku najdete [check-list: stručný přehled všech deseti zásad pro úspěšnou práci s heterogenní třídou](#). Check-list využijete jako nástroj pro sebehodnocení, kolegiální hodnocení, během stáží apod. U každé ze zásad je možné označit, do jaké míry ji naplňujete, hodnocení je také možné doplnit dalšími postřehy a poznámkami.

Pro ukázkou uvádíme bod check-listu, který se vztahuje k zásadě č. 1:

V rámci hodiny promyšleně opakují rutinní situace, jejichž realizace přispívá ke snazší organizaci výuky i k pocitu sounáležitosti žáků.

Tip: Stáhněte si [infografiku Desatero](#) v pdf!